

egyre inkább közelednek az álláspontok, amennyire egy eléggé bőséges, de nem kimerítő dokumentáció ezt lehetővé teszi.

Soha nem jutunk el a károk teljesen pontos, számszerű kifejezéséig, melyeket a zsidók kiűzése okozott a spanyol közönségnek, de megközelíthetünk ésszerű nagyságrendeket.

Lássuk előbb a demográfiai következményeket. A tág értelemben vett Kasztíliai Királyságnak (Kantábriától a Szorosig) 1492-ben ötmillió lakosa lehetett, az Aragon Királyságnak pedig valamivel több mint egymillió. A körülbelül százezer zsidó kiutasításának (nettó érték, leszámítva a visszatéréseket) összességében nem volt nagy jelentősége, hisz csak 1,5 százalék veszteséget jelentett. A gazdasági vérvesztés első látásra nem látszik jelentősnek. Sok szó esett arról, hogy a zsidók kiűzése lehetetlenné tette egy olyan középosztály kifejlődését Spanyolországban, amely a gazdasági fejlődésnek prekapitalista irányt szabott volna, kihasználva a kivételes előnyöket, melyeket Amerika felfedezése nyújtott.

Ezzel a ponttal kapcsolatban néhány helyesbítést kell tennünk. Elégé eltúlozták a zsidóságnak a modern kapitalizmus megszületésében játszott szerepét. Egyetlen zsidó nemzetségnek sem volt abban az időben akkora vagyona, mely összehasonlítható lett volna a Fugger-, Welser-, Doria- vagy Medici-vagyonnal. Az elszegényedett zsidónegyedek főleg kiskereskedőkből és kézművesekből álltak, a legszerencsésebbek királyi vagy magánjövendelmek bérleti voltak. Sok volt a fizikus (orvos), gyógyszerész, írnok, és sokan álltak kapcsolatban a könyvkiadással és -eladással. A híres zsidó uzsora valójában nem volt más, mint normális hiteltevékenység, mely a kánonjog túlzottan szigorú értelmezése miatt tiltott volt a keresztények számára.

Ha hiányoztak az igazán nagy vagyonok, és a kiutasítási határozatban kivételre engedélyezett javak között nem szerepelt az arany és az ezüst, úgy tetszik, a gazdasági kár nem lehetett jelentős. Ám nem szabad az ellenkező végtelbe sem esni: hivatalosan ugyan nem vittek ki nemesfémeket, de feketén vagy váltók segítségével elég sokat. Vagyis volt nettó tőkevesztéség. A regionális különbségeket szintén figyelembe kell venni: egyes tartományokban a zsidók jelenléte minimális volt, más hol azonban a gazdasági élet jelentős tényezőjét alkották, így például Barcelonában, Zaragozában és más városokban. A kiutasítás egyszersmind növelte azokat a bajokat, amelyeket az inkvizíció az áttért zsidók üldözésével okozott. J. de M. Caridzel például dokumentumokkal támasztotta alá a Sevilla jövendelmében bekövetkezett csökkenést.

Mindkét eljárás (az inkvizíció általi üldöztetés és a kiutasítás) elemzett hatásai hosszú távon pszichológiai következmé-

nyekkel jártak: az áttértek, akiknek jelentős kereskedelmi központjaik voltak Burgosban, Toledóban és Sevillában, lassanként eltávolodtak az üzlettől, hogy eltöröljék származásuk nyomait. Igaz, a keletkezett űrt betöltötték különböző származású külföldiekkel, köztük sok portugállal, akik részben előzőtt spanyol zsidóktól származtak. Az események globális értékelése nagyon nehéz, mert a legkülönfélébb tényezőket kell figyelembe venni. Végső soron tagadhatatlan, hogy a kiűzés nem tette teljesen tönkre Spanyolországot, de csökkentette a városok gazdasági vitalitását, mint ahogy az áttért morok kiutasítása a mezőgazdaságtól vont meg munkaerőt. A felvilágosodott és a liberális történészek tézisei a katasztrófa eltűlésével vádolhatóak, de részgazdaságokat tartalmaznak.

A SZELLEMI VILÁG

Valami hasonlót kell elmondanunk a zsidók kiutasításának szellemi következményeiről is. Az érintett zsidók döntése megoszlott: a híres személyiségek maradtak, és köztudomású, hogy az „aranykor” sok írójának ereiben csörgedezett több-kevesebb szemita vér. Mások a száműzetést választották, például *Isaac Abrabanel*, a polihisztor és államférfi, akit a királyok hiába próbáltak maradásra bírni. Fia, Judá (León Hebreo), a *Dialoghi di Amore* szerzője. A *Ferrari Biblia* szerzői, Abraham Zacuto, a híres asztronómus és kozmográfus, aki Portugáliába ment, és ott dolgozott, amíg csak Manuel király antiszemizmusa újabb emigrációra nem kényszerítette, és Salomon ben Verga, egy sevillai zsidó család sarja, akinek *Vara de Judá* című műve a kiűzés viszontagságainak érzékeny beszámolóját tartalmazza.

Az 1492-es határozatnak volt még káros következménye: az oly sok alattvaló kivándorlása és az azzal egyidejű inkvizíciós üldözések nagy visszhangot keltettek Európában, elterjedt, hogy Spanyolország vegyes összetételű és kétes kereszténységű ország. Battlori atya kimutatta, hogyan fejlődött ki a reneszánsz Itáliában a fekete legendának ez az első szakasza, és hogy korábban eléggé elterjedt volt, hogy Európa középső és északi részén, a háborúk melegénél, kifejlődtek volna más spanyolelles tendenciák.

A spanyol és a marannus vagy kripto-zsidó azonosítása meglehetősen gyakori volt, és még Spanyolországban is, amikor fellángoltak a viták a vértisztaság körül, az ezt ellenzők egyik érve éppen úgy szólt; ahelyett, hogy tanúsította és tisztázta volna a spanyol ortodoxiát, inkább megkérdőjelezte azt.

RENTERIA ANNAMÁRIA FORDÍTÁSA

